

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР

ӘОЖ 9.93.94
МРНТИ 03.20

DOI: <https://doi.org/10.37788/2022-4/12-17>

М.А. Сулейменов

Инновациялық Еуразия университеті, Қазақстан Республикасы
(e-mail: suleymenov_59@mail.ru)

«Әскери коммунизм» кезеңіндегі Қазақстандағы мемлекеттік басқару тарихынан

Аңдатпа

Негізгі мәселе: ұсынылған мақалада «әскери коммунизм» кезеңіндегі Қазақстандағы кеңестік билік институттарының пайда болуы мен қызметі қарастырылады. Мұрағат материалдары мен жарияланған еңбектер негізінде авторлар Кеңестердің, революциялық комитеттердің қызметіне талдау жүргізілген. Қорытындылай келе, кеңестік билік институттарының пайда болуы мен мақсатын анықтайтын тұжырымдар жасалады.

Мақсаты: 1918-1921 жылдардағы Қазақстандағы жергілікті басқару органдары эволюциясының негізгі тенденциялары мен ерекшеліктерін зерттеу.

Әдістер: зерттеу тарихтік, ғылыми объективтілік және жүйелік құрылымдық-функционалдық талдау принциптеріне негізделген. Осыған байланысты біз келесі әдістерді қолдандық: кеңестік, партиялық және басқа да жергілікті органдардың басқарушылық қызметін қайта құру үшін тарихи реконструкция әдісі; жергілікті құбылыстар мен билік саласындағы үрдістерге қатысты жергілікті (аймақтық) ерекшеліктерді зерттеуге арналған оқшаулау әдісі; әр түрлі типтегі жергілікті билік органдарын анықтауға және сипаттауға мүмкіндік берген типологиялық әдісі.

Нәтижелері және олардың маңыздылығы: 1918-1921 жылдары азаматтық қарсыласу, «әскери коммунизм» және ЖЭС-тің басталуы кезінде Қазақстанда жаңа Кеңес үкіметінің органдары пайда болды және жұмыс істеді. Олардың іс-әрекетін, тіпті қысқа уақыт ішінде мұқият зерделеу, келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді: а) антидемократиялық мәні; ә) қатаң әлеуметтік бағдар; б) байырғы халықтың одан алыстауы; в) жанжалды жағдайлар жасауға имманентті қасиет; г) проблемалық жағдайды шешудің оңтайлы емес жолдары мен тәсілдерін таңдау; д) партия мен мемлекетті біріктіру процесі басталды: кез-келген лауазымды большевик қана иелене алады. Сайып келгенде, Конституцияда көзделмеген партиялық номенклатураның кеңейтілген және епсіз сыныбы пайда болды.

Түйінді сөздер: кеңестер, революциялық комитеттер, «әскери коммунизм», Павлодар уезі.

Кіріспе

«Әскери коммунизм» жылдарында кеңестік мемлекеттік аппараттың құрылысы жалғасты. Оның маңызды белгілері: жұмысшылар мен шаруаларды мемлекеттік органдарға кеңінен тарту; мемлекеттік қызметкерлердің ұлттық құрамының өзгеруі – бұрынғы Ресей империясының көптеген халықтарының өкілдері ағыла бастады; кеңестік мемлекеттік мекемелерде өз қызметін Уақытша үкімет немесе патша режимі кезінде бастаған шенеуніктердің болғандығы.

Азамат соғысы және мемлекеттік басқару тәжірибесі большевиктерді 1918 жылғы РКФСР Конституциясында бекітілген мемлекеттік органдар жүйесін үнемі жетілдіруге мәжбүр етті. Нәтижесінде Халық Комиссарлары Кеңесі ең жоғарғы атқарушы орган (Кеңес үкіметі) ретінде пайда болды, ал Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитеті заң шығаруға көңіл бөледі.

«Әскери коммунизм» жергілікті кеңестік органдарға да әсер етті, көбінесе теріс әсер етті. Сондықтан, большевиктер Кеңестерге ықпалын жоғалтудан қорқып, қайта сайлауды кейінге қалдырды немесе тіпті тондырды. Осы айлардағы жергілікті билік органдарына тән тағы бір кемшілігі – биліктің Кеңестердің өздерінен олардың Атқару комитеттеріне тез ауысуы – яғни атқарушы биліктің күшеюі.

Сонымен қатар, азаматтық соғыстың шиеленісуі конституциялық емес төтенше органдардың пайда болуына себеп болды. Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитетінің 1918 жылғы 30 қарашадағы қаулысымен жұмысшылар мен шаруаларды қорғау Кеңесі ұйымдастырылды.

Жергілікті жерлерде төтенше жағдайлар органдарының функцияларын революциялық комитеттер атқарды. Олардың құқықтық мәртебесі 1919 жылы 24 қазанда Бүкілресейлік Орталық Атқару Комитеті мен жұмысшылар мен шаруаларды қорғау Кеңесінің бірлескен шешімімен бекітілді. Революциялық комитеттердің диктатурасын орнату демократиялық нормаларды елеулі шектеуді білдірді: әдетте, олар сайланбай, тағайындалды, бұл революция комитеттерін іс жүзінде не халықтың, не жергілікті кеңес органдарының бақылауынан шығарды.

Азамат соғысы және «әскери коммунизм» кезінде РКП (б) кеңестік саяси жүйенің негізі болды. Большевиктер барлық орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың жетекші өзегін құрады. Партиялық тәртіпке бағына отырып, олар партиялық шешімдерді өздері жұмыс істеген органдар арқылы жүзеге асырды.

Сонымен, соғыс уақытының төтенше жағдайларының әсерінен елде қатаң әскери-командалық жүйе қалыптаса бастады, оған тән ерекшеліктер – шектен тыс орталықтандыру, қоғамдық өмірдің барлық салаларын ұлттандыру үрдістері, қызметкерлер саны өте көп бюрократиялық иерархия, қоғам өміріндегі демократиялық қағидалардың шектелуі және жоғарыда айтылғандардың салдарынан мемлекеттік құрылыста бұқара рөлінің төмендеуі, олардың биліктен алшақтылығы.

Материалдар және әдістер

«Әскери коммунизм» кезеңіндегі Кеңес өкіметі органдарының құрылуы мен қызметінің өзекті мәселелері ғалымдар Г.В. Кан, Қ.Ж. Нұрбаев, Л.А. Бургарттың және т.б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты. Зерттеудің теориялық негізін отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері, мұрағат материалдары, Интернет-ресурстардағы мақалалар мен жарияланымдар құрайды. Зерттеу тарихтік, ғылыми объективтілік және жүйелік құрылымдық-функционалдық талдау принциптеріне негізделген.

Нәтижелері

Азаматтық қарсыласу, «әскери коммунизм» және ЖЭС-тің басталуы кезінде Қазақстанда жаңа Кеңес үкіметінің органдары пайда болды және жұмыс істеді. Конституцияда көзделмеген партиялық номенклатураның кеңейтілген және епсіз сыныбы пайда болды. «Әскери коммунизм» жылдарындағы кеңестік мемлекеттік органдардың құрылымы мен қызметін қарастырылды; Кеңес өкіметінің жергілікті органдары қызметінің тиімділігі мен жағдайы бағаланды.

Талқылау

1917 жылы ақпанда Ресейдегі буржуазиялық демократиялық революция монархияны жойып, Уақытша үкіметтің билігін орнатты. Тарихи тұрғыдан алғанда, мегаполисте болған бұл оқиға ұлттық перифериядағы қоғамдық сананы оятты. Қазақстанда олар ұлттық өмірдің дамуына жағдай жасай отырып, отарлау саясатының салдарын жою үмітін жүзеге асыруға мүмкіндік алды.

1917 жылдың наурыз-сәуір айларында Кеңестер аймақтағы екінші нақты билік болды. Жалпы осы кезеңде 25-тен астам жұмысшы, шаруа және солдат депутаттарының Кеңестері құрылды [1].

Осындай үрдістер негізінен қазіргі Павлодар облысының шекарасымен сәйкес келетін Дала генерал-губернаторлығының Семей облысы, Павлодар уезінің аумағында болды.

1917 жылы наурызда алғашқы уездік кеңес өз жұмысын өткізді. Кездесулер барысында қарсылас тараптар ешқандай келісімге келген жоқ. Сондықтан облыста Кеңестердің «үштігі» пайда болды – жұмысшылар мен солдаттар депутаттары, шаруалар депутаттары және казак депутаттары [2]. Бұл биліктің әрқайсысы өз қызметінде бүкілресейлік ауқымдағы беделді саяси күштерді басшылыққа алып, олардың ықпалында болды. 1917 жылы желтоқсанда майдангерлер уездің әкімшілік орталығы – Павлодар қаласына оралды. Артында әскери және белгілі бір қоғамдық-саяси тәжірибе болған олар аймақ өмірінде бірден маңызды рөл атқара бастады. Осы павлодарлықтардың нақты азаматтық позициясы көп жағдайда 1918 жылдың 18 қаңтарынан бастап жұмысшы және солдат депутаттарының Кеңестерінің қолына биліктің ауысуына әсер етті [3].

Қазақстанның басым бөлігінде Кеңес өкіметінің алғашқы тәжірибесі немесе алғашқы келуінің қысқа тарихы пайда болды. Кеңес өкіметінің орнауы жеңіліске ұшыраған саяси күштердің қарсылығын туғызды. Ол 1918 жылдың жазына қарай азаматтық соғыс жағдайына жетіп, әр түрлі күрес түрлерінде көрініс тапты.

1918 жылдың маусым айының басында жергілікті буржуазияның, Павлодар станицасының казактары біріккен күшімен Павлодар қаласы мен уездегі Кеңес өкіметі таратылды. Павлодар уезі әлі де Омбы әкімшілік бақылауында болды. Ресейдің азиялық бөлігінің осы ірі әлеуметтік-экономикалық орталығында сол жылы қарашада билікке адмирал А.В. Колчак келді. Антисоветтік күштер оны «жоғарғы билеуші» деп таныды. Өз күші мен құралын мүмкіндігінше қызылдарға қарсы күресте шоғырландыру үшін ол қарсыластарына қатаң бағыт таңдады. 25 мың адам колчактықтардың қолынан қаза тапты [4].

Репрессиялар күткен нәтиже берген жоқ. 1919 жылдың аяғында колчакшылар Қызыл Армиядан жеңілді. Сол жылдың қараша айында қызылдардың бесінші армиясының бөлімдері Павлодар уезінің аумағына кірді, ал 29 қарашада Павлодар олардың бақылауында болды.

Бірден дерлік кеңестік билік органдары құрыла бастады, оған командирлер, қызыл бөлімшелердің саяси қызметкерлері және Жоғарғы Ертіс кеме қатынасы кәсіпорны тартылды. Сонымен, 1919 жылы 30 қарашада Павлодар уездік революциялық комитеті пайда болады. Бұл Кеңес өкіметінің азамат соғысы жылдарында құрылған уақытша органы. Қазақ өлкесін басқару үшін РКФСР ХКК-нің «Қырғыз өлкесін басқару жөніндегі уақытша әскери-революциялық комитет туралы» қаулысы бойынша 1919 жылы 10 шілдеде құрылды және 15 ай бойы жұмыс істеді (1920 жылдың қазан айында жұмысын тоқтатты). Жергілікті ревкомдар экономиканы қалпына келтіру, мемлекеттік құрылысты нығайту жұмастыран жүргізді. Қолайлы жағдайлар туғаннан кейін өкімет билігі бірте-бірте ревкомдардан жергілікті Кеңестердің аткомдарына берілді [5].

Жаңа құрылған органның құрылымын келесі бөлімдер құрады: қаржы, тұрғын үй реквизициясы, халық шаруашылығы, жер, денсаулық сақтау, мемлекеттік және мектептен тыс білім беру, мәдени-ағарту, әлеуметтік қамсыздандыру, еңбек, азық-түлік комиссиясы, әскери комиссариат, трибунал, тергеу комиссиясы, қалалық және уездік халық милиция [6].

Бір революциялық комитеттің ішкі құрылымымен алдын-ала танысу оның төтенше және тоталитарлық сипатын анықтауға мүмкіндік береді. Тұрғын үй-реквизиция бөлімі меншік иелерін жылжымайтын мүлікке құқығынан айыру және оны мұқтаждардың мүдделері үшін қайта бөлу мәселесін шешуге шақырылды. Бұл қағида, әділетті және дұрыс, бір қарағанда, «пролетариат диктатурасы» мемлекетінің негізін іс жүзінде растады. Уақыт өте келе ол «сәтті» түрде тоталитарлық-авторитарлық режимге айналды, ал Сталиннің кезінде және оның тікелей қатысуымен өзінің классикалық күйіне жетті.

Осы аспектіде - билік қатынастарының қалыптасуы – XX ғасыр, бір жағынан, институттардың, құндылықтардың, нормалардың және саяси демократия мен құқықтық мемлекет қатынастарының түпкілікті орнығу кезеңіне айналды. Сонымен бірге демократия мен нарық, әлеуметтік-экономикалық жүйе мен демократиялық басқару жүйесі арасындағы ең жақын байланыс анықталды.

Алайда, екінші жағынан, бұл батыстық модель XX ғасырда басқарудың озбырлық түрлерімен қатар өмір сүрді. 1920-1950 жылдары КСРО-да болған сталиндік тәртіпті оларға да жатқызуға болады. Жаңа күштің қоғамнан оқшаулануы, «билік үшін (немесе оның атынан) билік» идеясының алғашқы іске асырылуы оның заңсыз туылуының алдын-ала анықталды.

Бұл мәлімдеме оның ұлттық аймақтардағы функционерлерінің құрамымен расталады. Этникалық жағынан Павлодар уезі, біріншіден, көптеген халықтардың бірлесіп өмір сүруінің жарқын мысалы болды, екіншіден, көпшілікті жергілікті халық – қазақтар құрады.

Уездің және басқа атқарушы биліктің құрылуы кезінде бұл жағдай ескерілмеді. Жергілікті өзін-өзі басқару мекемелерінің жеке құрамы қазақ емес ұлттың қызметкерлерінен құрастырылды. Басшы лауазымдарда Омбыдан келген 26-шы атқыштар дивизиясының командирлері, саяси қызметкерлері болды [7].

Бұл адамдар, әрине, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды, сонымен бірге, қазақ халқының сұраныстары мен қажеттіліктерін білмеген. Тілдік қатынас мәселесі бөлек тұрды. Қазақтар арасында орыс тілін білу дамымаған. Билік өкілдерінің арасында, әдетте, келушілер арасында іс жүзінде қазақ тілін білетіндер болмады. Жалпы, Лениннен бастап, кеңес басшылары елдегі әлеуметтік шындықтың шұғыл міндеттеріне тиісті назар аудармады. Бұрынғы Ресей империясының аумағында болып жатқан оқиғалар «дүниежүзілік революция» идеясын жүзеге асырудың басталуы ретінде қарастырылды. Оның контекстінде халықтар да, мемлекеттер де өткеннің қалдығы ретінде қарастырылды. Демек, этносаралық қатынастарға қатысты демократиялық емес көзқарастар, осы салада оң тәжірибе алуға ұмтылыстың болмауы, бұл жаңа үкіметтен жаңа басталған функционерлердің нақты қадамдарын едәуір анықтады.

Көп ұзамай, Павлодар уездік атқару комитеті - революциялық комитеттің ізбасары – мәлімдеуге мәжбүр болды: барлық дерлік билік институттары «тек қана орыс сипатына ие және олардың байырғы халықтың төменгі бұқарасына шынайы жақындығынан алшақтатылды» [8].

Атқарушы биліктің бұл институционалдық құрылымы, номенклатуралық инфрақұрылымы және функционалды сипаты кезеңдік этникалық қақтығыстарға алып келді.

Бұл қақтығыстардың табиғаты, біздің ойымызша, екі жағдаймен түсіндіріледі. Біріншіден, бұл басты, жеткіліксіз, қарапайым назар, екіншіден, жаңа үкіметке деген үмітсіздік, олар адамдар өз позицияларының өзгеруіне байланысты болды.

Бұл жерде Ресей үкіметімен қарым-қатынас жасаудың бір ғасырдан астам тәжірибесі барысында қазақтардың «Құдайға сеніңіз (яғни, билікке – авт.), бірақ өзіңіз қателеспейіз» деген орыс мақалы моралі туралы нақты түсінікке келгенін атап өту орынды. Сонымен, халықтың негізгі бөлігінің (республиканың барлық облыстарында қазақтар көпшілікті құрады) биліктен табиғи түрде алшақтау жеке зерттеуді қажет ететін өте нақты құбылысты тудырды. Тек Ресей мемлекетінің күші 1917 жылға дейін қазақ жеріне кеңеюімен және қарастырылып отырған кезеңде билік өздігінен болды, ал негізгі тұрғындары – қазақтар – өздері болды.

Сонымен бірге, XX ғасыр бойында қазақтар отырықшылығы мен кәсібі жағынан да аграрлық ұлт болып қала бергенін ескеру қажет. Мәселен, 1989 жылдың санағы бойынша Қазақстанның 61,6 % қазақтары ауылдық жерде өмір сүрді [9]. Олардың шағын топтары қалалық елді мекендерде, әдетте, ықшам түрде, шетінде, осындай ерекше геттоларда өмір сүрген. Қала қазақтардың мүдделері ауылдық қазақтармен салыстырғанда билік органдарында ешқалайда көрсетілген жоқ.

Бұл мәселе 1920 жылы 9 ақпанда Павлодар уездік революциялық комитетінің мәжілісінде талқыланды [10]. Семей губерниялық революциялық комитеті жанындағы түркі халықтары бөлімінің төрағасы Әлихан Ермеков уезде осындай орган құру туралы ұсыныс жасап, оның жетекшісі ретінде Ахметолла Барлыбаевты ұсынды [11]. Бірнеше күннен кейін РКП (б) аудандық бюросында Жұмат Шанин басқарған түркі халықтарының бөлімі (содан кейін қырғыздар, содан кейін қырғыз-татар бөлімі) пайда болды [12].

Партиялық органдар, әдетте, кеңестік мекемелерге қарағанда кешірек құрылды. Алайда, бұл коммунистік партияның үстем жағдайын кем дегенде әлсіреткен жоқ. Сонымен қатар, солшыл эсерлер

көтерілісінің басылуымен (1918 ж., шілде) кеңес Ресейінің партиялық жүйесі бірпартиялы болды. Кеңес үкіметі де солай болды.

Басқарушы партия құрылымдарының жоғарыдан төменге қарай құрылуы, олардың жоғарғы бақылау мәртебесі және олардың мемлекеттік органдармен тығыз байланыста болуы бүкіл Кеңес республикасындағы сияқты Қазақстандағы тоталитарлық-авторитарлық пирамиданың құрылуына тағы бір қадам жасады.

1921 жылы наурызда РКП (б)-ның X съезі азық-түлік салғыртын жойып, азық-түлік салығын заттай түрде енгізді, іс жүзінде «әскери коммунизм» саясаты деп аталатын төтенше шаралар жүйесін қысқарту туралы шешім қабылдады. «Жаңа экономикалық саясатқа» (ЖЭС) көшу басталды. Өмірде шешім қабылдаудан бастап оны жүзеге асыруға, әсіресе алғашқы нәтижелерді алуға дейін, белгілі бір уақыт өтеді. Жергілікті жерлерде, инерция бойынша, азаматтық соғыстың аяқталуы жағдайында «әскери коммунизм» қондырғылары ең белсенді түрде жүзеге асырыла берді. Бұл жағдайға наразы тұрғындар, мемлекеттік саясатқа өздерінің теріс көзқарастарын көрсете бастады. Жағдай Кеңес үкіметінің бақылауынан шыға бастады.

1920 жылдың жазына қарай Павлодар уезіндегі жағдай келесідей сипатталды: күрделі санитарлық-эпидемиологиялық жағдай (кең таралған холера және оба); егіннің құлдырауы мен жұттың салдарынан аштық; қарулы көтерілістерге себеп болған шаруалар (халықтың негізгі тобы) арасында антисоветтік көңіл-күй кең тарайды. Келтірілген себептер 1920-1921 жылдары шаруалардың кеңес үкіметіне қарсы стихиялы қарулы көтерілістерінің тууына әкелді. Басталған шаруалардың наразылықтары «Азық-түлік салғырты жойылсын!», «Большевиктерсіз Кеңестер үшін!», «Ерікті саудаға жол берілсін!» – деген ұрандармен бірге жүрді. Өскемен, Павлодар, Семей, Петропавл, Қостанай, Көкшетау, Ақмола, Атырау, Орал, Шымкент уездерінде ашық түрдегі көтеріліс кеңінен орын алды» [13]. 1920 ж. маусым айында – Павлодар мен Семей арасындағы территорияны есаул Ушаковтың басшылығымен көтерілісшілер басқарды. 1921 жылғы Есіл-Петропавл көтерілісі (ақпан-наурыз) – кеңестіктерге қарсы ең үлкен наразылықтардың бірі. Қызыл әскерлер басқан көтерілісшілер Шығыс Қазақстанға қарай шегінді. Мұнда олар есаул С.Токаревтің басшылығымен 1921 жылдың соңына дейін қарсылық көрсетті. Әлеуметтік-экономикалық және саяси дағдарыстың белгілері болды. Сондықтан 1921 жылы маусымда революциялық комитет қайта құрылды [14]. Зорлық-зомбылық – кеңестік машинаның мәні. Төтенше жағдайға оралу, әрине, ЖЭС-ке қайшы келді, оның идеялары «билік – адамдар» бағыты бойынша консенсусқа қол жеткізуге негізделген еді.

Осы шығындарға қарамастан, сол 1921 жылдың күзінде Павлодар уезінде ЖЭС-ті жүзеге асырудың алғашқы шаралары басталды. Экономикадағы шығындарды есепке алуға баса назар аудару және оның жұмысына деген қызығушылық айтарлықтай оң нәтиже берді – дағдарыстық құбылыстар жалпы сау жағдайға және экономикалық қызметті жандандыруға бет бұрды.

Жағдайдың өзгеруіне байланысты билік мекемелері әкімшілік-командалық өкілеттіктерінен айырылғанына, ең болмағанда ішінара келісімге келген сияқты. Осы шығындардың орнын толтыру үшін номенклатуралық ротация жүргізілді. Чеканың (Бүкілресейлік төтенше комиссия/ВЧК – алғашқы кеңестік арнайы қызмет) басшысы Ф. Дзержинский ВСНХ (Бүкілресейлік халық шаруашылығы кеңесі) басшылығына келді. Бұл мысалды келесі мазмұндағы хабарлама ретінде қарастыруға болады: кеңестік жүйе іс жүзінде «қуатты күш» мәртебесін сақтауға ниетті екенін көрсетті.

ЖЭС кеңестік саяси машинаның табиғатын өзгерткен жоқ. Уақыт келіп, сталиндік тоталитарлық-авторитарлық режимнің қалыптасуына жол ашқан «ұлы бетбұрыс жылы» келеді.

Қорытынды

Осылайша, 1918-1921 жылдары азаматтық қарсыласу, «әскери коммунизм» және ЖЭС-тің басталуы кезінде Қазақстанда жаңа Кеңес үкіметінің органдары пайда болды және жұмыс істеді. Олардың іс-әрекетін, тіпті қысқа уақыт ішінде мұқият зерделеу, келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді: а) антидемократиялық мәні; ә) қатаң әлеуметтік бағдар; б) байырғы халықтың одан алыстауы; в) жанжалды жағдайлар жасауға имманентті қасиет; г) проблемалық жағдайды шешудің оңтайлы емес жолдары мен тәсілдерін таңдау; д) партия мен мемлекетті біріктіру процесі басталды: кез-келген лауазымды большевик қана иелене алады. Сайып келгенде, Конституцияда көзделмеген партиялық номенклатураның кеңейтілген және епсіз сыныбы пайда болды.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Ежелгі заманнан бүгінге дейінгі Қазақстан тарихы: 5 томдық. Т. 3. – Алматы, 2000. – 664 б.
- 2 Павлодар облысы Мемлекеттік архивінің Павлодар филиалы (одан әрі: ПОМА ПФ). Қ.7. Тізімдемесі 1. Іс 20. Б. 58; Іс 9. Б. 18.
- 3 История Павлодарской области в датах. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sites.google.com/site/istoriapavlodara/istoria-pavlodarskoj-oblasti-v-datah>.
- 4 Кан Г. В. История Казахстана. – Алматы, 2000. – 159 б.
- 5 Қазақстан: Ұлттық энциклопедия. 5 том / Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» бас редакциясы, 2003. – Б. 35.
- 6 Павлодар облысының Мемлекеттік архиві (одан әрі: ПОМА). Қ.12. Тізімдемесі 1. Іс 3. Б. 9–11.

- 7 Павлодар облысының Мемлекеттік архиві. Қ.1466. Тізімдемесі 1. Іс 12. Б. 23, 31–32.
 8 Павлодар облысының Мемлекеттік архиві. Қ.12. Тізімдемесі 1. Іс 90. Б.126.
 9 Бургарт Л.А. Сельское немецкое население Казахстана в XX веке: основные этнодемографические характеристики (по материалам всеобщих переписей населения) // Ключевые проблемы истории и культуры российских немцев. Материалы X международной научной конференции, Москва, 18-21 ноября, 2003. – М., 2004. – Б. 473–499.
 10 Павлодар облысының Мемлекеттік архиві. Қ.1466. Тізімдемесі 1. Іс 1-2. Б.70.
 11 Нурбаев К.Ж. История города Павлодара (1920-1940 гг.): Учебное пособие. – Павлодар, 2003. – 15 Б.
 12 ПОМА ПФ. Қ.7. Тізімдемесі 1. Іс 6. Б.7; Іс 173. Б.44; Іс 272. Б. 105-108.
 13 Қазақстан тарихы: лекциялар курсы // Редакция басқарған Қ.С. Қаражан. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 132 Б.
 14 Павлодар облысының Мемлекеттік архиві. Қ.7. Тізімдемесі 1. Іс 101. Б.84.

REFERENCES

- 1 Ejelgi zamannan бүginge deyingi Qazaqstan tarihi: 5 tomдық. Т.3 (2000). [History of Kazakhstan from ancient times to the present day: In 5 volumes. Vol..3]. – Almaty: Ğilim [in Kazakh].
 2 Pavlodar oblusi Memlekettik arhiviniñ Pavlodar filiali (odan äri: POMA PF) [Pavlodar branch of the State Archives of Pavlodar region (hereinafter: PB SAPR)]. F.7. In. 1. D. 20. P.58; D. 9. P.18.
 3 Internet-resurs Istoriya Pavlodarskoj oblasti v datakh. [Internet resource History of Pavlodar region in dates] Retrieved from [https:// www.sites.google.com/site/istoriapavlodara/istoria-pavlodarskoj-oblasti-v-datah](https://www.sites.google.com/site/istoriapavlodara/istoria-pavlodarskoj-oblasti-v-datah) [in Russian].
 4 Kan G. V. (2000) Istoriya Kazakhstana. [History of Kazakhstan]. – Almaty: Orda [in Russian].
 5 «Qazaqstan»: Ulttıq encyklopediya. 5 tomдық. / Bas red. B.Ayağan (2003). ["Kazakhstan": The National Encyclopedia. Volume 5 / Bass ed. B.Ayagan]. – Almaty: General edition of the «Kazakh encyclopedia» [in Kazakh].
 6 State Archives of Pavlodar region (hereinafter: SAPR)]. F.12. In. 1. D. 3. P. 9-11.
 7 In the same place. F.1466. In. 1. D. 12. P.23; 31-32.
 8 In the same place. F.12. In. 1. D. 90. P.126.
 9 Burgart, L.A. (2004). Sel'skoye nemetskoye naseleniye Kazakhstana v XX veke: osnovnyye etnodemograficheskiye kharakteristiki (po materialam vseobshchey perepisi naseleniya) // Klyuchevyye problemy istorii i kul'tury rossiyskikh nemtsev. Materialy X Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, Moskva, 18-21 noyabrya 2003 g. [The rural German population of Kazakhstan in the twentieth century: the main ethno-demographic characteristics (based on the materials of the general population censuses) // Key problems of the history and culture of Russian Germans. Materials of the X International Scientific Conference, Moscow, Novemer 18-21, 2003]. – Moscow: KNORUS [in Russian].
 10 SAPR. F.1466. In. 1. D. 1-2. P. 70.
 11 Nurbayev, K.Zh. (2003). Istoriya goroda Pavlodara (1920-1940 gg.): uchebnoye posobiye. [History of the city of Pavlodar (1920-1940): Textbook]. – Pavlodar: Kereku [in Russian].
 12 PB SAPR. F.7. In. 1. D. 6. P.7; D. 173. P.44; D. 272. P. 105-108.
 13 Qazaqstan tarihi: Lekcyalar kursı. Redakcyya basqarğan Q.S. Qarajan (2019). [History of Kazakhstan: Lecture course. Headed by K.S. Karazhan]. – Almaty: Kazakh University [in Kazakh].
 14 PB SAPR. F.7. In. 1. D. 101. P. 84.

М.А. Сулейменов

Инновационный Евразийский университет, Республика Казахстан

Из истории государственного управления в Казахстане в период «военного коммунизма»

В статье рассматривается возникновение и функционирование советских институтов власти в Казахстане в период «военного коммунизма». На основе архивных материалов и опубликованных работ автор анализирует деятельность Советов и ревкомов.

Цель статьи – изучить основные тенденции и особенности развития местного управления в Казахстане в 1918-1921 гг. Исследование основано на принципах исторической, научной объективности и системного структурно-функционального анализа. В связи с этим авторы использовали такие методы, как метод исторической реконструкции для реорганизации управления советскими, партийными и другими местными органами; метод обособления для изучения локальных (региональных) особенностей применительно к локальным явлениям и процессам в сфере энергетики; метод типологии, который позволил выделить и описать разные типы местных властей.

Авторы приходят к выводам о том, что в 1918-1921 гг., в период гражданского сопротивления, «военного коммунизма» и начала ТПП в Казахстане появились и действовали органы новой советской власти, которые характеризуются: антидемократическим характером; строгой социальной направленностью; отчуждением коренных народов; имманентным характером для создания

конфликтных ситуаций; выбором неоптимальных путей и средств решения проблемной ситуации; объединением партии и государства. В результате образовался разросшийся и неуклюжий класс партийной номенклатуры, что не было предусмотрено Конституцией СССР.

Ключевые слова: Советы, ревкомы, «военный коммунизм», Павлодарский уезд.

M.A. Suleimenov

Innovative University of Eurasia, Kazakhstan

From the history of public administration in Kazakhstan during the period of "war communism"

The article examines the emergence and functioning of the Soviet institutions of power in Kazakhstan during the period of "war communism". On the basis of archival materials and published works, the author analyzes the activities of Soviets and revolutionary committees.

The purpose of the article is to study the main trends and features of the development of local government in Kazakhstan in 1918-1921. The study is based on the principles of historical, scientific objectivity and systemic structural-functional analysis. For this reason, the author used such methods as the method of historical reconstruction for the reorganization of the administration of Soviet, party and other local bodies; the method of isolation for the study of local (regional) features in relation to local phenomena and processes in the energy sector; the method of typology, which made it possible to identify and describe different types of local authorities.

The authors come to the conclusion that in 1918-1921, during the period of civil resistance, "war communism" and the beginning of the Chamber of Commerce and Industry, bodies of the new Soviet power appeared and operated in Kazakhstan. They are characterized as having an anti-democratic character; strict social orientation; alienation of indigenous peoples; immanent nature for creating conflict situations; choosing non-optimal ways and means of solving a problem situation; unification of party and state. As a result, an overgrown and clumsy class of party classification was formed, which was not provided for by the Constitution of the USSR.

Keywords: Soviets, revolutionary committees, "war communism", Pavlodar district.

Қолжазбаның редакцияға келіп түскен күні: 21.11.2021 ж.